

és, hogy kiindulópontul szolgál olyan történeti-tartalmi elemzéshez, amely nélküle nem lett volna lehetséges.

Ha ilyen értelemben a mű harmadik célját, valamint az elsőnek jelzett szerkezeti elemzést megvalósította: tudományos sikerét, eredményeinek jelentős voltát akkor is messze bebizonyítottuk látjuk, ha másodiknak említett célkitűzését, egy új regényelmélet példán történő bemutatását, nem elemezzük a vállalkozás súlyának kijáró módon. Tesszük ezt nem csupán azért, mert szerzőnk regényelméletét még vázlatosan sem fejti ki, hanem azért is, mert az mindenképpen egy külön, önálló monográfiába kívánczoló valami volna, s a róla való vélemény is egy külön, önálló opponensi elemzésbe.

A „kidolgozott” két tétel is bőven elégséges ahhoz, hogy tudományos eredményei alapján javasoljam a Bíráló Bizottságnak a mű kandidátusi disszertációként való elfogadását, azzal a további megjegyzéssel, hogy — véleményem szerint — a nyert eredményekből folyó irodalomtörténeti és esztétikai konzekvenciák levonását tartalmazó „összehasonlító”, „tartalmi” fejezet megírása után a mű nem csupán nemzetközileg is nyomdaéretté válnék, de komolyan számításba jöhetne a tudományok doktora cím odaítélésére is.

Mátrai László

Az alkotó marxizmus útján

A marxizmus eszmei offenzívája a kapitalista országokban is egyre jelentősebbé válik, szervesen beilleszkedik a kommunista pártok gazdasági, politikai karcaiba. Egyre általánosabb az a felismerés, hogy egy színvonalas, a problémák eleveire tapintó filozófiai tanulmány a jelentőségében felér egy sikeres sztrájkharccal. A Francia Kommunista Párt 1962-ben két alkalommal is összehívta a kommunista filozófusokat, amikor is a párt legfelső vezetői ismertették a Politikai Bizottság állásfoglalását különböző filozófiai vitákról és a kommunista filozófusok feladatairól. Hogy az FKP milyen nagy jelentőséget tulajdonít e kérdéseknek, azt az olyan akciók is mutatják, mint az 1961. decemberében megrendezett „Marxista gondolat hete”.

„A francia kommunisták a filozófiáról” c. kiadvány, mely 1963 első negyedében jelent meg a Kossuth Kiadónál, jó betekintést ad a francia elvtársak filozófiai harcaiba, vitáiba. A kötet tartalma a következő: Waldeck Rochet előadása — Jacques Duclos előszavával — az 1962. január 14-i kommunista filozófus aktíván és Roger Garaudy „A kommunista filozófusok feladatai. Sztálin filozófiai tévedéseinek bírálata” c. beszámolója az 1962. június 14-i aktíván — Maurice Thorez megnyitó beszédével. A kiadvány a felsorolt dokumentumok teljes szövegét közli.

Jacques Duclos az előszavában megjelöli Waldeck Rochet beszámolójának főbb pontjait, és állást foglal abban a vitában, hogy milyen viszony van a marxista filozófia alapelveinek változhatatlansága és e filozófia szüntelen fejlődése között. Rámutat, hogy e két vonás nem áll ellentétben egymással: alapelveit tekintve a marxista filozófia „befejezett”, de ez egyáltalában nem akadályozza meg abban, hogy a tudományok újabb eredményeivel — melyek ezeket az alapelveket is állandóan elmélyítik — szüntelenül fejlődjék és gazdagodjék. Ez az elvi állásfoglalás — mely a vitában konkrét kérdések kapcsán is felmerült — valóban jó alapot ad mind a revizionizmus, mind pedig a dogmatizmus torzításainak elkerüléséhez. A marxista filozófia alapelvei az emberi gyakorlat és megismerés többévezredes fejlődésének legáltalánosabb tapasztalatait tartalmazzák, melyeket éppen ezért joggal neveztek a vita egyes résztvevői a dialektikus materializmus „abszolút igazság-magvának”. Ugyanakkor Waldeck Rochet is élesen aláhúzta, hogy ez az „abszolút igazság-mag” egyáltalán nem tekinthető valamiféle mozdulatlan és véglegesen megfogalmazott igazságnak, mert ez ellentétben állna a valóság és az ennek

megismerésére törekvő gondolkodás végtelen fejlődésével. Világosan kell látni, hogy ezek az alapelvek éppen a végtelen fejlődésben realizálódnak, és adott formájuk megmerevítése, abszolutizálása igazságtartalmukat semmisítené meg.

Waldeck Rochet beszámolója felölelte a marxista filozófia összes alapvető kérdését; rövid, találó jellemzés adott a dialektikus materializmus alapproblémáiról annak kapcsán, ahogyan azok a mai vitákban felmerülnek. Elsőként a marxista filozófia tárgyával foglalkozott; cáfolta azt a nézetet, hogy az emberi megismerés olyan szakaszába ért, amikor a tényleges tudást csak a rész tudományok fejlesztik és ezért a marxista filozófiának a logika és a dialektika törvényeinek kutatására kellene korlátozódnia. E nézet hirdetői Engels megállapításaira szoktak hivatkozni, de teljesen félreértik azokat. Engels ugyanis csak a régi értelemben vett filozófiának — az úgynevezett természet- és történelemfilozófiának — fölöslegessé válásáról beszél, azt írja, hogy ami az egész *addigi* filozófiából megmarad, az a formális logika és a dialektika, a többi feloldódik azokban a pozitív tudományokban, melyek az elvont spekuláció helyébe léptek. Kifejezetten hangsúlyozza, hogy a marxizmus értelmében vett filozófia „tényleges tartalmában” megmarad és mint ilyennek „a tudományokban kell beválnia és tevékenyen hatnia”. Múltán mutatott rá tehát Waldeck Rochet, hogy a vitában azoknak az elvtársaknak volt igazuk, akik szerint a marxista filozófia nem korlátozódik a gondolkodás törvényeinek tanulmányozására, feladata ennél sokkal szélesebb: a tudományos ismeretek általánosítása minden területen.

Érdekes volt az a vita is, mely az anyagfogalom értelmezéséről folyt. Ismeretes, hogy a marxista anyagfogalom körül több év óta vita folyik a Szovjetunióban, Kínában, Lengyelországban, Csehszlovákiában, az NDK-ban és hazánkban is. A francia marxista filozófusok között arról folyt a vita, hogy lehet-e az anyag elsődlegességét és örökkévalóságát „egyszer s mindenkorra rögzített jellemzőknek” tekinteni? Waldeck Rochet „kétértelműnek” nevezte és elvetette azt a felfogást, mely e vonások kapcsán is az igazság viszonylagosságát húzza alá és a filozófiai anyagfogalmat is a tudományok fejlődéséhez köti. E nézet ugyanis olyan gondolatokat szülhet, hogy a fejlődés vitássá teheti a materializmus alapelveit, holott az anyagfogalom lényegében csak az anyag objektív realitását tartalmazza, amelyet semmiféle tudományos fejlődés sem cáfolhat meg. Waldeck Rochet rámutat, hogy a bírált nézet képviselője valószínűleg bizonyos fokig összekeveri a filozófiai anyagfogalmat az anyag szerkezetére és tulajdonságaira vonatkozó természet-tudományos fogalmak fejlődésével. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy „a kétféle anyagfogalom között szoros összefüggés van” és „tévednek azok az elvtársak, akik . . . hajlamosak arra, hogy formális és önkényes módon elválasszák egymástól a kétféle anyagfogalmat, mintha semmiféle kapcsolat sem volna közöttük”. Rámutat, hogy a filozófiai materializmus és az anyag szerkezetére vonatkozó tudományos elméletek kölcsönösen gazdagítják egymást, a tudományos felfedezések mind jobban alátámasztják a materializmust, és ugyanakkor állandóan módosítják és elmélyítik az anyagra és tulajdonságaira vonatkozó elképzeléseinket. (Mindez számunkra is nagyon megszívlelendő abból a szempontból, hogy a legutóbbi évekig mindig csak az anyag filozófiai fogalma és természet-tudományos képe közti *különbséget* húztuk alá.) E problémával kapcsolatban merült fel a marxista filozófia „abszolút igazság-magvának” és szüntelen fejlődésének viszonya is, melyről előljáróban beszéltünk.

Végül a beszámoló „*A marxista és nem-marxista filozófusok közötti baráti vita feltételei*”-t elemzi, és nagyon fontos megállapításokat tesz e viták hasznosságát illetően. Rámutat, hogy ez a vita a marxizmus növekvő befolyásának eredményeképpen „az utóbbi időkben új formákat öltött”. Természetesen leszögezi, hogy a dialektikus materializmus és a többi filozófia között semmiféle kibékülés vagy szintézis nem lehetséges és maga a vita része az ideológiai osztályharcnak. A marxisták a filozófia *alapelveinek* tekin-

tetésben nem tanulhatnak semmit sem a nem-marxistáktól, „ez utóbbiak azonban bizonyos formák között az objektív valóságnak mégis olyan aspektusait fejezhetik ki, amelyeket a marxistáknak elemezniük kell és be kell építeniük a marxizmusba”. Waldeck Rochet elvtárs rámutat: a marxista filozófusoknak meg kell vizsgálniuk, hogy a nem-marxista filozófusok nézeteiben milyen valóságos összefüggések találhatók s ezek miért torzulnak el. „Ez alapos elemzést követel, hogy a dialektikus materializmus világánál végeztet mélyreható belső kritika segítségével a talpukra állíthassuk a dolgokat.”

E gondolatok szorosan kapcsolódnak a marxizmus klasszikusainak a polgári filozófia bírálatára vonatkozó nézeteihez. Lenin már Plehanovot is azért bírálta, mert „a kantizmust (és általában az agnoszticizmust) nem annyira dialektikus materialista, mint inkább vulgáris materialista szempontból bírálja, *amennyiben* megfontolásait csak a limine *elveti*, de nem *igazítja helyre* (mint Hegel, aki helyreigazította Kantot) . . .” És hozzátézi: „A marxisták (a XX. század elején) nem annyira Hegel, mint inkább Feuerbach (és Büchner) módjára bírálták a kantistákat és humeistákat.” (Filozófiai Füzetek, Szikra, 1954. 155. o.) Úgy gondoljuk, hogy a XX. század közepén — a személyi kultusz időszakában — is szép számmal találhattunk olyan marxistákat, akikre e lenini megállapítások tökéletesen ráillettek. Ezért is rendkívül értékesek az FKP vezetőinek az elvi vitákra vonatkozó klasszikus marxista hagyományokat folytató szavai.

Befejezésül a viták tanulságai közül Waldeck Rochet kiemelte: nem szabad a békés egymás mellett élés elvét az államközi viszonyok síkjáról az eszmék harcára átvinni. A marxista filozófusoknak a fő csapást ellenfeleik téves koncepcióira kell mérniük, de egyúttal észre kell venni azt is, ami a nem-marxisták írásaiban hasznos lehet. A filozófusok feladatai: „a problémák *tanulmányozása* és elmélyítése, beleértve a tudományok legújabb eredményeit és ezek filozófiai értelmezését”. Másrészt a marxista filozófia egyre szélesebb körben való terjesztése és oktatása.

*

Maurice Thorez elvtárs a francia kommunista filozófusok 1962. június 14-i gyűlését megnyitó beszédében szintén rámutatott a marxista és a burzsoá ideológia közötti harc éleződésére és arra, hogy a tudományokban észlelhető differenciálódási folyamatok erősödése miatt „a filozófiai általánosítás munkája nélkülözhetetlenebb, mint valaha”. Hangsúlyozta a kétfrontos harc szükségességét. Garaudy elvtárs referátumából a *Hegelkérdést* emelte ki. Utalt Engels és Lenin azon megállapításaira, melyek a hegei filozófia fontosságát hangsúlyozták a marxizmus számára, és kijelentette: ez is mutatja milyen fontos minden tudományos munka, amely Hegelről íródik. Rámutatott, hogy Sztálin szűklátókörű Hegel-értékelése negatív szerepet játszott, megnehezítette a dialektikus materializmus tanulmányozását.

R. Garaudy „A kommunista filozófusok feladatai. Sztálin filozófiai tévedéseinek bírálati.” c. beszámolója elején arról beszélt, hogy a kommunizmus építése a Szovjetunióban, az erőviszonyok megváltozása a szocialista tábor javára, a Sztálin-kultusz felszámolása — lehetővé tette „a filozófiai kutatómunka valódi megújítását”. Rámutatott, e három tényezőt egységükben kell szemlélni, és világosan látni kell: a Sztálin-kritika igazi jelentősége abban van, hogy élesebbé teszi saját fegyvereinket a polgári ideológia és a revizionizmus elleni harcban. A kommunista filozófusok feladatainak elemzésén, a jelenkori valóság problematikáján keresztül közelítve meg Sztálin filozófiai hibáit még világossabbá válik: mennyiben akadályozták e hibák a marxista filozófia feladatainak megoldását.

Fejtegetéseiben — melyek sok értékes vonással gazdagították az eddigi Sztálin-kritikákat — a társadalmi fejlődés törvényeinek objektivitásából indul ki. Rámutat, hogy a burzsoá filozófia egyre szenvedélyesebben támadja e téren a marxizmust, hiszen

mindennél fontosabb számára, hogy aláássa az embereknek a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet objektív törvényszerűségében való meggyőződését. Érvelésükben kettős taktikát követnek: először az objektivitást úgy határozzák meg, hogy az csak a fizikai tárgyakra illik rá, és ezután azt állítják, hogy aki a humán tudományokban objektivitásról beszél, az mindent a fizikai objektumok jellegzetességeire és törvényszerűségeire akar redukálni. E célzatos okoskodással szemben Garaudy idézi a marxizmus álláspontját, mely egyszerre tartalmazza a természet és társadalom azon közös vonását, hogy mindkét terület objektív törvények szerint fejlődik és a társadalom fejlődésének azon *sajátságosságát*, hogy azt a tudatos emberek csinálják — a szocializmus előtti társadalmakban az „osztályharc és piac dzsungeltörvényei” alapján, a szocializmus, kommunizmus építése során pedig mindinkább a tudatosan felismert és akart szükségszerűségek felhasználásával. Garaudy leszögezi: „A szükségszerűségnek, a tudatosságnak ez az új formája ma már elég erős ahhoz, hogy ellensúlyozza a kapitalizmus fejlődéstörvényeinek vak szükségszerűségét. Mostantól fogva a vak szükségszerűség már nem határozza meg egyedül a történelmi fejlődést: a háború nem végezt többé.”

A természettől az emberhez vezető út folytonos és megszakított — mondja —, hiszen az ember része a természetnek, de ugyanakkor minőségileg különbözik is tőle, amennyiben fejlődését sajátos törvények határozzák meg, melyek nem redukálhatók létfeltételeinek összességére. A dialektikát éppen az jellemzi, hogy az „egész nem azonos az öt alkotó elemek pusztá összegével” — a magasabbrendűnek az alacsonyabbrendűre való redukciója csak a mechanikus materializmusra jellemző.

A polgári ideológia tudományos síkon, a filozófiában magát a tudományos igényt támadja. A fő ellenség e téren a pozitívizmus, mert „metafizikus illúziónak” nyilvánít minden olyan erőfeszítést, mely a valóság lényegét, az objektív igazságot akarja megismerni. A neopozitívizmus ilyen értelemben próbálja felhasználni a logika és a kibernetika legújabb vívmányait. A marxista filozófusoknak ezért nemcsak az a feladatuk, hogy megismerjék és behatóan tanulmányozzák e vívmányokat, hanem az is, hogy küzdjenek ezek idealista, empirista, neopozitívista értelmezései ellen. Ezzel kapcsolatban vissza kell utasítanunk az olyan rágalmakat, mintha a marxisták előre kialakított dialektikus sémákat, egyszer s mindenkorra megállapított kategóriákat és törvényeket akarnának kivetíteni a természetre. A materialista filozófia Engels által megfogalmazott alapvető kiindulópontja éppen ennek ellentéte, amennyiben azt mondja ki, hogy olyan-nak kell tekintenünk a valóságot, amilyen, anélkül hogy hozzátennénk valamit, ami idegen tőle. Ezt a szemléletet ösztönös módon nem sajátíthatják el a tudósok, hanem csak úgy, ha tudatosan leszámolnak a tudományellenes filozófiák előítéleteivel. A dialektikus materializmus lehetővé teszi, hogy a tudományos gondolat megszabaduljon mindazoktól a béklyóktól, melyek akadályozzák a valóság torzításmentes ábrázolását.

Ezután néhány példán keresztül elemzi az elmondottakat. Hivatkozik arra, hogy a mikrovilágban a részecskék egyedi viselkedése ismereteink és megfigyelési eszközeink jelenlegi állapota mellett nem látható előr. *Ez tudományos tény.* Helytelen azonban az a *filozófiai interpretáció*, hogy ezt a stádiumot elvileg lehetetlen leküzdeni. Joggal lép fel tehát a dialektikus materializmus a kérdésnek Heisenberg által misztifikált idealista kezelése ellen. „A marxista nem azért avatkozik be, hogy egy dogmatikus és korlátozó jellegű koncepciót kényszerítsen rá a fizikusokra, hanem ellenkezőleg, azért, hogy nyitva tartsa az utat. Hogy így szóljon a tudatosan vagy öntudatlanul idealista fizikushoz: az anyag a tudattól függetlenül létezik; ne siess hát bezárni azt előzetes fogalmaid korlátai közé; túl korán következtetsz. Melyik oldalon van hát a dogmatizmus? Melyik oldalon van a szabadság?” — teszi fel joggal a kérdést Garaudy.

A másik példa Lisenko nézeteire vonatkozik. A beszámoló rámutat, hogy „a marxista filozófia szempontjából itt megengedhetetlen elcsúszás történt”, amikor egy-

szerű tagadásba vették a klasszikus genetika törvényeinek érvényességét, ahelyett, hogy a saját területükön alkalmazták és vizsgálták volna meg őket. Másrészt idealista és dogmatikus módon rá akarták kényszeríteni a tapasztalatra a dialektika már ismert törvényeit. Ennek elutasítása azonban nem igazolhatja a „filozófiamentességhez” való visszatérést és a micsurini biológia helyes alapelveinek elvetését. Egyesek például kétségbe vonták a vegetatív hibridizáció lehetőségét is, holott ezt már 1894-ben Lucien Daniel is bizonyította, 1957 óta pedig már licenciátusi tétel Franciaországban. Csak közbevetőleg jegyezzük meg, hogy nálunk is meglehetősen elterjedt egy időben az agrártudományok tekintélyes képviselői között a vegetatív hibridizáció tagadása. Mint látható, e „szkeptikusok”, akik azt gondolták, hogy a legfejlettebb „nyugati eredményekre” támaszkodnak — valójában olyan elemi tényt vontak kétségbe, amelyet a Nyugathoz tartozó Franciaországban már a licenciátus elnyeréséhez is tudniuk kell a végző egyetemi hallgatóknak.

R. Garaudy a beszámolójának első részét szintén annak hangoztatásával fejezte be, hogy az államok közötti békés egymás mellett élést nem szabad ideológiai térre átvinni; az a tény, hogy sokat kell tanulnunk a burzsoá nézetek által irányított tudósok és filozófusok munkáiból, semmi esetre sem jelenti, hogy az ellentétes elvek között bármiféle rokonság vagy közeledés állna fenn.

Áttérve most már Sztálin filozófiai tévedéseinek bírálatára, előljáróban megállapította, hogy kb. egy negyedszázadon keresztül Sztálin „Dialektikus és történelmi materializmus” c. munkája, valamint — 1947 óta — Zsdanov filozófiai fejtegetései jelentették a filozófiai munka alapját. Nyilvánvalóan helytelen volna mindenestől elvetni ezt az örökséget, hiszen például „A leninizmus kérdései” c. munka lényegében ma is megállja a helyét, és Sztálin írásainak pedagógiai jellegzetességei filozófiai vonatkozásban is fontos szerepet játszottak világnézetünk terjesztésében. Mindezek az érdemek azonban nem takarhatják el előlünk az ezekben a művekben rejlő súlyos és mélyen gyökerező hibákat — mondta Garaudy elvtárs.

Sztálin legsúlyosabb filozófiai hibája az elméletnek a gyakorlattól való elszakítása, vagyis dogmatikus kezelése volt — mutat rá. A személyi kultusz szükségszerűen vezetett ide, hiszen a gyakorlat az embermilliók természeti és társadalmi tapasztalatait jelenti, a marxista ezeket általánosítja, míg a személyi kultusz, amely a filozófia alkotó fejlesztését egyetlen ember kiváltságának tekinti, abba az illúzióba ringatja ezt az egyént, hogy a tömegek tapasztalatainak, a tudomány eredményeinek általánosítása nélkül is birtokában van az igazságnak. E felfogás nyilvánult meg például abban a 4 + 3 „vonásban”, mely holmi katekizmusba foglalható dogmának, abszolút, befejezett igazságnak tüntette fel a marxista filozófiát. A továbbiakban három alapvető kérdés szerint csoportosítja Sztálin filozófiai fogyatékosságait:

1. Marx materializmusa Sztálinnál összeolvad a megelőző materializmussal, teljesen eltűnik a gyakorlat elsődlegessége, vagyis a marxizmus azon alap gondolata, mellyel forradalmat hajtott végre a filozófiában.

2. Elszakítja a dialektikát a fejlődő tudománytól, kizárólag a múlt század tudományából merít bizonyos illusztrációkat.

3. Elszakítja a dialektikus materializmust a filozófiai örökségtől, és ezzel elszegényíti, meddővé teszi.

Vegyük sorra e kérdéseket.

1. A kiinduló hiba Sztálinnál „a materializmus és a dialektika merev elválasztása” — mutat rá a beszámoló. Idézi Sztálin ismert meghatározását, mely a dialektikát a módszerre, a materializmust az elméletre redukálja. Garaudy ezzel szemben rámutat: „a marxista szemében a materializmus nemcsak elmélet, világnézet, hanem módszer is”, s ugyanígy a dialektika „nemcsak módszer, hanem világfelfogás is”.

Sztálin nem látta a régi materializmus korlátait, torzképet rajzolt az idealizmusról, és például azt vetette szemére, hogy szerinte a világ teli van „magukbanvaló dolgokkal” — ami éppen ellentéte az idealizmus álláspontjának. Ugyanígy differenciálás nélkül agnoszticizmussal vádolta az idealizmust, ami például Hegelre nyilvánvalóan nem igaz. Sztálin szem elől tévesztette a megismerés aktív oldalát, helytelen elképzelést nyújtott a marx és hegeli dialektika viszonyáról, a tagadás tagadását csak gondolati aktusnak tekintette, és ezzel a maga számára lehetetlenné tette, hogy megmagyarázza az alacsonyabbrendűről a magasabbrendűre való áttérést. Nem látta az ellentétek *egységének* mozzanatát a fejlődésben, aminek következtében nem ismerte fel azt a lehetőséget, hogy bizonyos esetekben „az ellentétek egysége, sőt összeolvadása útján küzdjük le az ellentmondást. A szocializmus, majd a kommunizmus építése az ellentétek antagonisztikus jellegének megszűnésétől kezdve számtalan példát mutat erre” — mondta R. Garaudy.

A marxista filozófia egyik legsúlyosabb eltorzítása az volt — írja —, hogy a dialektika „vonásainak” elnevezése alatt összekeverte a természet általános jellemvonásait a kategóriákkal és a törvényekkel, amivel végső soron a természetdialektika pozitivista felfogásának engedte át a terepet. Sztálin elvetette az elidegenedés marxi kritikáját, mely lehetővé tette Marx számára, hogy a politikai gazdaságtanban megsemmisítő bírálatban részesítse a pozitívizmust. Garaudy ennek következményét látja abban, hogy „azok akik megmaradtak Sztálin pozitivista felfogásánál . . . feszélyezettséget éreznek az elnyomorodás problémájával szemben”. Ugyanis ahelyett, hogy a munkás egész életének az elidegenedés alapján történő elszegényedését elemeznék, kizárólag a reálbér süllyedésén „rágódnak”, és miután ebből nem tudják kiolvasni a törvényt, egyszerűen elvetik. Sztálin történelemfelfogásában „eltűnik az emberi történelem sajátossága a biológiai fejlődéssel szemben, vagy a szocializmus fejlődése a régebbi társadalmakkal szemben”. Konceptiója „mechanizmusra, fatalizmusra vezet, a maga összes politikai követelményeivel, mint azt . . . 'A szocializmus közgazdasági problémái'-ban az objektív törvények érvényesülésére vonatkozó téves fejtegetések mutatják.”

Garaudy részletes kritikáját adja Sztálin felépítmény-konceptiójának, melyet mechanikusnak, sematikusnak bélyegez. E koncepció ugyanis nem veszi figyelembe az osztályideológiák valóságmagvát, kifejezési formáikat tekintve a megelőző eszmékkel való összefüggéseket, valamint azt a körülményt, hogy egy ideológia „elidegenedett” formákban is kifejeződhet, „fordított visszatükrözése” is lehet az alapjának. Így például *általában* igaz, hogy a materializmus a feltörekvő, míg az idealizmus a hanyatló osztályok ideológiája, de „groteszk és káros torzkép lesz abból, ha ezt a termékeny vezérgondolatot elvont sémává változtatjuk, s ennek alapján skatulyázunk be minden filozófust. . .” Helytelen ez azért, mert a materializmus és idealizmus harca igen gyakran ugyanazon filozófián belül folyik (pl. Arisztotelész, Descartes), mert a filozófia fejlődéséhez való hozzájárulás szempontjából igen gyakran előfordult, hogy az idealista filozófiák gazdagabbak, mint a materialista filozófiák (pl. Hegel), s végül mert „rendkívül súlyos tévedésekbe esünk, ha az abszolútumig hajtjuk azt a gondolatot, hogy minden materializmus haladó és minden idealizmus reakciós”. Egyik oldalról világosan mutatja ezt Hegel példája, míg a másik oldalról például Lucien Séve kutatásai bebizonyították, hogyan torkollott a materializmus a XIX. század végén a legreakciósabb fajgyűlölő dekrétumokba.

2. Az a körülmény, hogy Sztálin a XIX. századból vett példákkal illusztrálta a dialektika „vonásait”, alapján véve a filozófia és a tudomány kapcsolatának helytelen megítéléséből fakadt. Az a felfogás, mely a kor gyökerükben új tudományos kérdéseire is szövegkommentárokkal akart válaszolni, kimondatlanul is azt sugalta, hogy a klasszikusok írásai lényegileg már minden igazságot tartalmaznak. „Ezen az úton valamilyen marxista 'tomizmus'hoz' jutnánk el” — mutat rá Garaudy. Ennek kapcsán felhívja a figyelmet Zsdanov fellépésének ellentmondásosságára. Egyrésről az elavult tételek

elvetésére, a filozófia fejlesztésére szólította fel a marxistákat, másrésről azt állította, hogy a filozófia területe a pozitív tudományok fejlődése arányában szüntelenül csökken, amivel „a spekulatív filozófiát, amely csakugyan szüntelenül hátrál a tudományok elől, összekeveri a tudományos marxista filozófiával, amely együtt fejlődik valük”. Garaudy rámutat, hogy Zsdanov a dogmatikus állásfoglalás jellegzetes példáját adta, amikor a Hegel-kérdést „eldöntöttnek” tekintette — éppen akkor, amikor Sztálin „megoldása” „súlyosan megcsönkította a marxizmust”. Zsdanov általában is rendkívül negatívan kezelte a marxizmus előtti filozófiákat, melyeket sommásan szemléldődőknek tekintett, és tagadta, hogy előmozdították volna a természettudományok fejlődését. Az olyan gondolkodók hatása, mint például Descartes, az enciklopédisták vagy Leibniz — világosan mutatják Zsdanov „szembeszökő és súlyos tévedését”.

A dogmatikus nézetek károssága kapcsán írja Garaudy, hogy ezt az időszakot „a kvantumfizika, a relativitás, a kémiai rezonancia-elmélet, a klasszikus genetika, a pszichoanalízis, a kibernetika problémáiba való bosszantóan káros ’filozófiai’ beavatkozások jelzik...” Hasonló félrecsúszások történtek irodalmi és művészeti sfikon is. Az elkövetett hibák mind abból fakadtak, hogy lényegében lemondtak a gyakorlatról mint az igazság kritériumáról.

3. Sztálin és Zsdanov azoknak a helyes elveknek a magyarázatában, hogy minden filozófia osztályjellegű és pártos, „a marxizmus—leninizmus fejlődése szempontjából végzetes következtetésre jutnak”. Miután az idealizmust azonosították a reakcióval, elvetették az idealista filozófiák egész örökségét, mindeneelőtt ennek leggazdagabb részét, Hegel filozófiáját. Ez azonban ellentmondott a marxizmus klasszikusainak, ezért „megrostálták műveiket”: Marx műveinek kiadásából kihagyták a „Gazdasági-filozófiai kéziratokat”, Lenin műveiből pedig a „Filozófiai füzeteket”. „A Hegelre vonatkozó tilalom határozott szakítást jelentett az igazi marxizmus—leninizmussal” — mondotta Garaudy. Zsdanov — az emlékezetes vitán — azt vetette Alekszandrov szemére, hogy be akarja bizonyítani: „Hegel filozófiájában ugyanannyi a haladó, mint amennyi a reakciós elem.” A valóságos helyzet viszont az — mutat rá a beszámoló —, hogy „sokkal több haladó elem van benne, mint reakciós”! Garaudy az alábbiakban jelöli meg azokat a legfontosabb gondolatokat, melyeket Marx és Engels kifejtett a hegeli filozófia misztikus burkából:

1. *A cselekvés elsőbbsége* (helyes Hegel természetesen nem mint valóságos, érzéki tevékenységet fejtett ki).

2. *Az embernek mint olyan lénynek felfogása, aki önmagát teremti meg munkájával.*

3. *A dialektikus módszer.*

Ehelyütt nincs mód arra, hogy elemezzük R. Garaudynak ezzel kapcsolatos jelentős fejtegetéseit. Ezeket olvasva azonban úgy gondoljuk, hogy nagyon sokat nyerne a magyar filozófiai irodalom, ha lefordítanánk Garaudy Hegel-tanulmányát, melyet Thorez elvtárs is kiemelt bevezetőjében. Beszéde végén Garaudy megegyezően hangsúlyozta: „Nem szabad megengedni, hogy Sztálin filozófiai hibáinak bírálata a marxizmus—leninizmus revíziójára vezessen. Ellenkezőleg, e kritika egyetlen célja: kiküszöbölni a marxista filozófiából a dogmatikus, pozitívista és antidialektikus elhajlásokat és torzításokat.”

Az ismertetett dokumentumok valóban kiváló példáját adták az alkotó marxizmus engesztelhetetlenségének mindenfajta torzítással és vulgarizálással szemben, a filozófia pártosságának legjobb hagyományait követve szálltak harcra a marxizmus elsőkéjesítésével és bármely oldalról jövő megcsönkításával. Az ilyen filozófia valóban alkalmas arra, hogy „világosan felvázolja az ember, minden ember jövőjének távlatait, s hogy fegyvereket és eszközöket adjon a kezünkbe a jövő győzelmes felépítéséhez.”

(Sz. A.)